

Sözlük anlamı itibarıyla hac, “bir şeyi kastetmek, bir şeye yönelmek” demektir. Kastedilen nesne bir mekân olursa “o yeri ziyaret etmek” anlamına gelir. İslami açıdan hac “tazim edilecek makamları ziyaret etmek” anlamına gelmekle birlikte, bu gelişigüzel bir mekân ziyaretinden ibaret değildir. Öncelikle hac İslam’ın beş şartından ve dört temel ibadetinden biridir.

Bütün ibadetler sadece Allah onları emrettiği için yapılır. Bununla birlikte her ibadetin Allah’a, peygambere, ahirete, kulun bedenî, ruhi, bireysel ve toplumsal hayatına bakan yönleri vardır. Bir yönüyle bütün ibadetler maddi ve manevi açıdan insanın huzur ve mutluluğunu sağlamak için emredilmiş gibidir ve bu anlamda her ibadet, diğerini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. “Namaz müminin miracıdır.” (Râzî, Mefâtîhu’l-gayb, I, 226.) Namaz vasıtasıyla kul, Rabbi ile en yüksek düzeyde ilişkiye geçer ve ruh dinginliğine erişir. Namazını usulüne uygun şekilde kılan kişi ruh dünyasını huzura kavuşturmuş demektir. Hz. Peygamber “Oruç tutunuz, sıhhat bulunuz.” (Keşfü’l-hafâ, I, 445.) buyurmuşlardır. Oruç da beden sağlığının en önemli faktörlerinden birisidir. “Zekât, İslam’ın köprüsü” (el-Mucemü’l-Evsat, VIII, 380.) olup, aynı bölgede yaşayan fakir ve zenginler arasında müspet ilişkilerin kurulmasına vesile olur. Bu ibadet sebebiyle, fakirler zenginlere karşı saygı ve hürmet gösterir, zenginler de fakirlere şefkat etmiş ve maddî destekleriyle onlara olan sevgilerini ortaya koymuş olurlar. Böylece zekât aynı bölgede yaşayan insanlar arasında toplumsal huzuru sağlama işlevi görür. Hac ise dili, rengi, kültürü, hatta mezhebi ve meşrebi farklı olup da farklı bölgelerde yaşayan insanların aynı günde bir arada bulunmalarını ve kardeşlik ruhu çerçevesinde birbirleriyle tanışmalarını ve bütünleşmelerini sağlar. Konuya bu açıdan bakıldığında namaz ruhun, oruç bedenin, zekât aynı bölgede yaşayan insanların toplumsal huzurunun, hac ise farklı bölgelerde yaşayan toplulukların huzur ve mutluluklarının gıdası ve ilacı hükmündedir. Sanki ibadetler, fert ve toplum bazında insanların dünya huzurunu temin etmeleri için emredilmiş gibidir. Bu anlamda hac, bir birlik, kardeşlik ve huzur eğitimidir.

İhram, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı bütün mezhepler tarafından ittifakla haccin farzları arasında sayılmıştır.

Sözlük anlamı itibarıyla ihram, “haram etmek, kendini mahrum bırakmak”, anlamına geldiği gibi, “tazim edilmesi gereken zamana veya mekâna girmek ve bunlara saygı göstermek” anlamına da gelmektedir. Namaza başlama tekberi anlamına gelen “tahrim” de aynı kökten gelir. Anlam bakımından bu iki kelime birbirine yakın manaları ifade ettikleri gibi, fonksiyonları itibarıyla da birbirine yakın işlevlere sahiptirler. İhram bir nevi, “hacca başlama tekberi” anlamına gelir. Niyet edip, telbiye getirmek ve dikişsiz elbise giymek suretiyle ihrama giren kişi bir taraftan ihram yasaklarına dahil olan hususları kendisine haram ederken, diğer taraftan tâzim edilmesi gereken mekânlara da saygı gösterdiğini ortaya koymuş olmaktadır.

Mikat mahalline gelip ihrama giren hacı adayları tıpkı namazda olduğu gibi ellerinin tersiyle dünyayı arkalarına atıp Allah’ın çağrısına icabet ederek “Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim! Buyur Allahım buyur! Senin eşin ve ortağın yoktur. Buyur Allahım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin ve ortağın yoktur.” anlamına gelen telbiyeyi okuyarak Beytullah’a doğru akın etmeye başlarlar. Hacı adayları hac yoluna genellikle tek başına değil, topluluk hâlinde çıkarlar. Herkesin elbisesi bir, zikri bir, fikri birdir. Herkes aynı amaçla aynı yolun yolcusudur. Onların kimisi güneyden, kimisi kuzeyden, kimisi doğudan, kimisi batıdan sökün edip yola koyulmuşlardır. Fakat hepsinin istikameti birdir. Hepsi aynı ve tek bir yöne, kible istikametine doğru

akın ederler. Âdeta onlar aynı vücudun azaları gibidirler. El ve ayaklar vücuttan ayrılıp tek başına başka tarafa gitmedikleri gibi, hac kabilelerinde yer alanlar da tek başlarına hareket etmezler. Binler tek bir vücut olarak aynı maksat ve aynı gaye için aynı hareket ve aynı davranışları sergiler.

Ten renginin farklılığı, ırkların farklı oluşunun delilidir. Elbisenin farklılığı ise ferdin farklı oluşunun alametidir. Şu halde ırklar içtimaî bir farklılığı ifade ettiği halde, elbise ferdî farklılığı sembolize eder. Ten rengini söküp atmak mümkün olmamakla birlikte, elbise her zaman çıkarılıp atılabilir. İbrahim'in çağrısına (Hac, 27.) icabet ederek "Allah'ın Evi"ni ziyarete giden herkes, onu "kardeş"lerinden "farklı" kılacak ve "ayrı" gösterecek elbisesini çıkarıp atmalı; onları "eşit"leyen, zahiren de olsa onları bir yapan iki parçalı beyaz bir elbiseye bürünmelidir. Ancak bundan sonra zâhirde kalmayıp bu şeklin içini doldurmaya, gerçek kardeşliği hayata geçirmeye çalışmalıdır.

Gerçekte bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır. Dolayısıyla insan olarak herkes eşittir. Sonradan ortaya çıkan ırk, kabile, soy, boy ve oymak gibi hususlar sadece bir tanışma vesilesidir. Allah katında üstün olmanın tek kriteri "takvâ"dır. (Hucurât, 19.) Onun da kimde olduğunu ancak Allah bilir. Kişinin üzerinde takvaya dair bazı göstergeler bulunabilir. Ancak bu göstergelerle gerçek hâl her zaman örtüşmeyebilir.

"Şüphesiz müminler kardeşler." (Hucurât, 10.) ve onlar "birbirlerine karşı merhametlidirler." (Feth, 29.) Kardeş kardeşin dostu ve yardımcısıdır. Hac yolu aynı zamanda bir kardeşlik eğitimidir. İhrama giren kimselerin fâhiş söz söylemesi, başkaları ile tartışması, kavga etmesi ve kötü söz söylemesi yasaklanmıştır. (Bakara, 197.) Kardeş kardeşi tenkit etmez. Bir hatasını görse onu düzeltir. İhtiyacı olsa onun yardımına koşar. İşte hac yolunda insanların birbirine karşı davranışı böyle olmalı ve hac vesilesiyle bu davranışları özümsemeli, hacdan sonra da benzeri davranışları sergilemeye devam etmelidir.

Namaz esnasında aynı safta olsalar bile bir erle bir general elbisesinden fark edilebilir. Fakat hac yolunda er ile general, âmirle memur, hocayla talebe, işçiyle işveren, ustayla çırak, köylüyle şehirli, âlimle cahil, gençle yaşlı kardeşliği çağrıştıran hep aynı elbiseyi giymişlerdir. Bu yolda ayrılık-gayrılık yok, farklılık yok, isim, unvan, tercih ve gurur yoktur. Herkesin o mahşeri kalabalığa katılarak şahsiyetini kardeşleri arasında eritmesi gerekir. Orada "ben" yok, "biz" vardır. Artık o kalabalıkta kişilere ait isimler de unutulmuş; herkes tek isimle, yani hacı ismiyle çağrılır olmuştur. O mukaddes beldelerde herkes kendi özel şahsiyetiyle değil, Allah'ın ziyaretçisi sıfatıyla bulunur. Bu sığata en uygun isim "hacı"dır.

Mekke'ye gelen hacı adaylarının burada kalacakları süre içinde ikamet edecekleri evlere yerleştikten sonra yapacakları ilk şey Kâbe'yi tavaf etmektir. Hacla ilgili her şiar (ibadet sembolü) insanla ilgilidir. Fakat Kâbe müstesna. Her ne kadar Kâbe'ye "Beytullah" denilmesi Allah'ın emriyle yapılmış olmasından kaynaklanıyorsa da, onun "Beytullah" oluşunun bir manası da Kâbe'nin Allah'ı gösteren ve O'nu tanıtan bir işaret olmasıdır. İlahî beyanda sabit olduğu üzere; "O'nda (Kâbe'de) apaçık ayetler (nişâneler, işaretler)... vardır..." (Âl-i İmrân, 197.)

Kâbe, bir sanat harikası değildir. Onda mimari bir güzellik ve sanatkârane bir üstünlük aramak beyhudedir. Bu yapıda, insanın dikkatini çeken, duygularını harekete geçiren, aklını hayrette bırakan hiçbir şey yoktur. Yüce Allah burada dikkatleri maddeye, cisme, taşta değil; manaya, soyut olana, maddeyi ve maddi olanı yaratana, müteal olana çekmek istemiştir. İşte şu basit yapının hiçbir duvarı tam olarak herhangi bir yöne bakmaz. Çünkü o, Allah'ın sembolüdür ve Allah'ın da yönü yoktur. O, herhangi bir yönde olmadığı gibi, yönlerin sahibi ve yaratıcısı da O'dur. "Doğu da Allah'ındır, batı da. Onun için nereye döner, yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz O, her şeyi kuşatmış ve her şeyi bilicidir." (Bakara, 115.) Diğer taraftan Kâbe, bütün yönleri birleştiren ve onları "kible" adıyla tek bir yöne irca eden manevi bir yapıdır. Doğu ve batı, kuzey ve güney hiç birleşir mi? Allah isterse birleşir. İşte böylesine basit bir yapı sadece doğu ve batıyı değil, bütün yönleri, hatta alt ve üstü de birleştirir. Çünkü Allah birdir.

Hacı, Kâbe'yi tavaf ederken onun tamamen maddî bir yapı olduğunu bilerek kendisini sembolik olarak Allah'ın etrafında cezbeye gelmiş çuş u huruş içinde dönüyor şeklinde kabul etmelidir. Sanki burası Allah'ın Arş'ıdır ve burada Arş'ına istiva ederek kâinatı yönetmektedir. (Yunus, 3.) Ancak bu tahayyül ve tefekkürde bulunurken Allah'ın zaman ve mekândan mutlak surette uzak olduğunu da hatırdan çıkarmamak, sembolü gerçekle karıştırmamak gerekir.

H. Peygamber buyuruyor: "Hacerü'l-Esved, yeryüzünde Allah'ın sağ elidir. Kişi kardeşiyle musafaha ettiği gibi Allah Teala da onunla (Hacerü'l-Esved vasıtasıyla) insanlar ile musafaha eder." (Câmi'u's-sağîr, H. No: 2425.) Hacı, Hacerü'l-Esved'i istilam ederek tavafa başlar. İstilam bir nevi Allah'a biat etmek demektir. Bundan sonra meleklerin Arş'ın etrafında tavaf ettikleri gibi hacı da Kâbe-i Muazzama'yı tavaf etmeye başlar.

Kâbe Yaraticı'yı, tavaf ise yaratılanı temsil eder. Kâbe "Allah'ın Evi"dir. Cenab-ı Allah zatıyla kaim, Kâbe ise yerinde sabittir. Kâbe'nin sübûtu, Allah'ın ölümsüzlüğünü ve sonsuzluğunu temsil eder.

Tavaf ise "dönüş" demektir. "Dönüş", yaratılmış olmanın temel özelliğidir. Bircümle mahlûkât döner. Ama Allah dönmez. O "dönüş"e muhtaç olmadığı gibi, varlığı "dönüş"le de kaim değildir. Fakat mahlûkât, "dönüş"e muhtaçtır ve varlıkları "dönüş"le kaimdir. Bir tavaf, yedi şavttan oluşur. Buna göre tavaf dönen dairelerden ibarettir. Her "dönüş"ün bir başlangıcı ve bir bitişi vardır. Başlangıcı ve sonu olan her şey hâdistir, sonradan meydana gelmiştir. Sonradan olan her şey, bir muhdise, yani onu meydana getiren bir saik ve sebebe muhtaçtır. Tabii olarak sonradan var olan bir şeyi var eden bir "mucit" bulunmalıdır.

Yedinci şavtın başı, altıncı şavt; altıncı şavtın başı ise beşinci şavttır. Bu durum silsile hâlinde zincirleme olarak birinci şavta kadar devam eder. Fakat birinci şavtın başlangıcı artık bir başka şavt değildir. O müstakil olarak, Hacerü'l-Esved'den başlar. Bu bir misaldir. Bu bir temsildir; Allah'ın varlığına ve O'nun dışındaki bütün varlıkların Allah tarafından yaratıldığına bir misal. "Ve lillahi'l-meselü'l-a'la = En yüce mesel (nitelendirme) Allah'a aittir." (Nahl, 60.)

Tavaf, evrenin düzenini temsil eder. H. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor: "Her şeyin bağlı bulunduğu bir esası vardır..." (Câmi'u's-sağîr, H. No: 2425.) Evrenin bağlı bulunduğu ve tabii olduğu yegâne esas "dönüş"tür. Her şey dönmektedir. Dünya, Ay, Güneş Sistemi, Samanyolu ve topyekûn kâinat. Atom, insan ve evren "dönüş" kanununa tabii olarak yaratılmıştır. Canlı ve cansızların, mülk ve melekût âleminin en esaslı ve biricik düzeni "dönüş"tür. İbadetlerin dahi en önemli esası "dönüş"tür.

Atom, maddenin en küçük parçasıdır. Latince bir kelime olan "atom", "bölünmez" anlamına gelmekle birlikte 20. yüzyılın ortalarına doğru parçalandı ve "atom bombası" elde edildi. Ortasında bir çekirdek, etrafında toz bulutu halinde hareket eden elektronlarıyla atom, büyük bir düzen ve nizam içerisindedir. Bu düzen ve nizam sadece atoma mahsus olmayıp, bütün evrende geçerli olan bir kanundur. Atomdaki düzen ve nizam ne ise, Güneş'teki de odur. Güneş'teki düzen ve nizam ne ise atomdaki de odur. Aynı kanun milyonlarca güneş sistemini içine alan ve milyarlarca yıldız ihtiva eden galaksiler için de geçerlidir. Cenab-ı Allah en küçük bir parçacıkta uyguladığı bir kanunu bütün evrene tatbik etmiştir. Bu da gösteriyor ki, atomun sahibi kim ise, güneş sisteminin sahibi de O'dur. Güneş sisteminin sahibi kim ise, galaksilerin ve bütün kâinatın sahibi de O'dur. Çünkü nizam birdir. Nizamın birliği, nâzımın (nizam verenin) birliğini gösterir. O da Vahidü'l-Ehad olan Rabbü'l-Âlemin'dir.

"Dönüş kanunu"na tabii olan varlıklar sadece cansızlar değildir. Aynı kanun canlılar için de geçerlidir. Her şeyden önce canlılık kalbin çalışmasına bağlı bir durumdur. Kalp ise "dönüş kanunu"nun merkezidir. Vücudun canlılığı kalbe, kalbin canlılığı da "dönüş"e bağlıdır. Kalp iki türlü "dönüş"ün

(dolaşım) merkezidir: Büyük kan dolaşımı, küçük kan dolaşımı. Kalp bir istasyondur, bir temizlik merkezidir. Toplardamarlar vasıtasıyla kendisine gelen kirli kanı temizler, atardamarlar vasıtasıyla tekrar vücuda gönderir. Hayat bu “dönüş” ve dolaşım ile kaimdir. Kalp sağlıklı olsa bile, damarlar kesilir ve önemli miktarda kan kaybı olursa “dönüş” fesada uğradığı için hayat yine sona erer. “Dönüş merkezi”nin fesada uğraması ise canlının ölümü demektir.

İbadetlerde de “dönüş” kanunu hâkimdir. Bir namaz asgari olarak iki rekâttan ibarettir. Şu halde namaz, rekâtların tekrarı ve “dönüş”ü üzerine kaimdir. Namazda yedi türlü “dönüş” vardır. Oruç ve zekât ibadetinde de birkaç türlü “dönüş” mevcuttur. Öncelikle ramazan orucu hepsi birbirine benzeyen günlerin dönüp otuza tamamlanmasıyla eda edilmiş olacaktır. Oruçta da üç-dört çeşit dönüş vardır. Zekât sebebiyle de mal, zengin ile fakir arasında döner durur.

Tamamen “dönüş” üzerine dayanan ibadet ise tavaftır. Bu yüzden tavaf diğer bütün ibadetlerden daha faziletli ve üstün kabul edilmiştir. Nitekim Harem-i Şerif’te bulunup tavaf edenlere 60, namaz kılanlara 40, oturup Kâbe’ye bakanlara ise 20 sevap verileceği riyaletlerde vardır. (İhyâ, I, 685, et-Tergîb ve’t-tethîb, II, 23.)

Tavaf ederek evrenle bütünleşen ve onu temsilen Kâbe’nin etrafında pervane olan hacı adayı, Arafe gününden bir gün önce Arafat’a çıkar ve Arafe günü vakfeye durur. Senenin her gününde ve her anında tavaf yapılabilir, fakat Arafat vakfesi senede sadece Arafe günü yapılır. Bu yüzden Arafat vakfesi haccın en önemli rüknüdür. Hz. Peygamber “Hac Arafattır.” (Tirmizî, Hac, 57; Ebû Dâvud, Menâsik, 69; Nesâî, Hac, 211; İbn Mâce, Menâsik, 37.) buyurmakla bu gerçeğe işaret etmiştir. Herkes günahlarından dolayı tevbe etmeye muhtaçtır. Şimdi tertemiz olma vaktidir. Arafat vakfesini fırsat bilip Allah’a yalvarmak gerekir. Çünkü “hac geçmiş ve gelecek bütün günahları affettirir.” (Ebû Dâvud, Menâsik 9: İbn Mâce, Menâsik 49.)

Arafat’ta binler sanki bir kişi olmuş, hepsi aynı şeyi, yani affı, mağfireti, cenneti, cehennemden uzak olmayı, Allah’ın kendisinden razı olmasını, dünya saadetini ve mümin kardeşinin huzur ve mutluluğunu istemektedir. Eller aynı semaya açılır, diller aynı duayı okur, kalpler aynı gaye için çarpar, dizler aynı maksat için titrer, gözler aynı hüznün için gözyaşı döker. Vücut bir, hareket bir, amaç birdir. Burada kişi kendisi için dua ettiği gibi, kardeşi için de dua eder ve onun iyiliği için çalışır.

Arafat’ta tevbeyle temizlenen insanlar “Sonra insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin.” (Bakara, 199.) emrine uyarak gün batımıyla birlikte Arafat’tan ayrılıp tekrar Kâbe’nin etrafında pervane olmaya koşarlar. Yolda (Mina) önlerine şeytan çıkar, ama onu müteaddit defalar taşlamak (remyü’l-cimar) suretiyle ona galebe çalmasını bilirler ve maşuklarına kavuşarak tekrar ona kulluklarını arzederler.

Netice itibarıyla hac binleri bir yapan, onları aynı amaç için koşturan, onları gerçek kulluk bilincine, gerçek kardeşlik bilincine ulaştıran ulvi bir ibadettir.